

DİLBİLİM TEKNİĞİ AÇISINDAN ARAPÇANIN KORUNMAYA ALINIŞI

Arabic's Protection About the Technics of the Linguistics

Dr.Mustafa KIRKIZ
Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
mkirkiz@firat.edu.tr

Özet: Arapça, Cahiliye döneminde ortaya konulan eserlerle edebi açıdan kendini kanıtlamıştır. İslamiyet'in gelişinden sonra bu dilin tekâmül süreci hem hızlanmış hem de çeşitlenmeye başlamıştır. Bu çalışmada Arap dili üzerinde yapılan çalışmaların, sistematik olarak kimler tarafından başlatıldığı ve bu işi başlatan şahısların, ona nasıl bir katkı sağladıkları ortaya konulmuştur. Ayrıca manalarla kelimeler arasında bir ilişkinin bulunup bulunmadığı üzerinde durulmuştur. Böylece nahiv, belağat, sarf ve tecvit ilimleri Arapçanın orijinalliğinin korunmasında büyük rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, nahiv, sarf, belağat, tecvit, kelime ve mana,

Abstract: Arabic penetrated itself about literature with the works held in Pre-Islamic period. With the coming out of the İslam, the maturation process of the language both accelerated and varied. Studies realized on Arabic and by whom they were held and how they contributed it were studied with historical examples. We tried to explain how the literatuers who worked on literature contributed to the İslam. Apart from this, by determining the relationship among words and their meanings, we tried to explain that there is an aspect about time which should be kept between the word and the meaning. So, by bringing up the gaunt, eloquence, using words, and tecvit's contribution to Arabic, we'll try to study how they kept the words and their meanings which were available during the time of our prophet.

Key Words: Arabic, grammar, morphology, eloquence, physiology, word end meaning.

Giriş

Arapça mahiyeti itibariyle birbirinden farklı dilbilimsel unsurların ahenkli bir terkipten meydana gelmiştir. Ayrıca Kur'ân'ın da bu dilde nazil olması onun günümüze kadar orijinalitesinin korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Arapça gelişim süreci itibariyle bazı merhalelerden geçmiştir. Buna göre bir kelimenin dört merhalede dört ana esastan meydana geldiği söylenebilir. Bu unsurlar; ses, yapı, görev ve belağat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dilin ses merhalesi canlı bir organizmanın ilk varoluş dönemini anımsatmaktadır. Arapçanın ses özelliklerinin korunmasında Kur'ân'ı doğru okuma amacına yönelik olarak geliştirilen tecvit ilminin önemi açıktır. Esasen bu durum, İslam'dan sonra Müslümanların bazı hassasiyetlerinden doğmuştur. İslamiyet'in ilk günlerinde değişik dillere sahip milletlerden bazı şahısların İslam'a girişleri sırasında zorluklarla karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Bu nedenle Müslüman Araplar, dini açıyı göz önünde bulundurarak kendi dillerinin öğretimi için ilk prensipleri ortaya koymak zorunda kalmışlardır. Ayrıca Hz. Ömer'in hilafeti sırasında İslam inancının hızlı bir şekilde merkezden dışarıya yayılmasıyla Arap dilinin seslerine farklı bazı seslerin de katılması söz konusu olmuştur. Bu durum onları acil olarak tedbir almaya sevk ederek o güne kadar Arap dilinde kullanılan sesleri korumaya yöneltmiştir. Mesela Farsların İslam'a girmeleri neticesinde, kendilerine ait bazı harflerin sesleri Arapçaya nakletmelerinin ortamını doğmuştur. Bununla beraber onlar böyle bir değişime gitmemişlerdir. Örneğin; onlar, ilk etapta Arapçada olmayıp, kendilerine ait گ، ژ، چ، پ harfleri kullanırken¹, Arapçaya ait ط، ض، ص، ذ، ص، ث harfleri kendi dillerinde kullanmamışlardır. Dine girişin getirdiği gereksinimden ötürü Farslar yoğun bir şekilde Arap diliyle maddi ve manevi ihtiyaçlarını görmeye başlamışlardır. Aynı durum daha sonra İslam'a giren Türkler ve başka milletler için de söz konusu olmuştur. İslam'a girmiş olan gayr-i Arap unsurların kullandıkları değişik ses ve harflerin Arap dilinde yapacağı bozulmaları önlemek için alınan önlemlerin daha sonra birer ilmi disiplin olarak ortaya çıktıkları görülmektedir.

Arap diliyle daha sonra Müslüman olan yukarıda örnek olarak verdiğimiz milletlerin dilleri arasındaki farklılık, İslam dininin zuhur edip yayılmasıyla kendini göstermiştir. Farsça sözlüklere bakıldığında onların, daha önce büyük bir edebiyata ve medeniyete sahip olmalarına rağmen, İslamiyet'in gelişinden sonra Arapçadan nasıl etkilendikleri ve bu dilden ne kadar çok kelime alıp, kendi dilsel ihtiyaçlarını giderdiklerini görülecektir. Bu bağlamda Farslar, İslam'dan sonra daha önce dillerinde bulunmayan Arapçaya ait bazı harfleri de alfabelerine eklemişlerdir. Buna karşın

¹ Halidî, Abdullah, *eş-Şâfi fi'l-Luğeti'l-Fârisiyeti ve-Âdâbiha*, Dâru'n-Nehdati'l-Arabî, Beyrût, 2003, s. 26.

Farsçada bulunan farklı seslere ait yukarıda ifade ettiğimiz dört harf ise Arapçada hiç kullanılmamıştır. Buradan hareketle Arap dilcilerin bu dile ait terim ve kavramların bozulmaması için ne kadar hassasiyetle önlemler aldıkları açık bir şekilde görülmektedir. Arapçayla Farsça arasındaki bu münasebetin hala devam etmesine rağmen, ilk ilişkide Farsçanın Arap alfabesinden harf almasının dışında Arapça Farsçadan, Farsça da Arapçadan herhangi bir başka ses almamıştır.

Bazı rivayetler Arapçanın korunmasına yönelik ilk tedbirlerin Hz. Peygamber'den hemen sonra alınmaya başlandığını göstermektedir. Ancak müstakil disiplinlerle birbirlerinden ayrışmaları uzun zaman almıştır. Peygamber (a.s.v.)'den hemen sonra bu süreç başladığında, ilk olarak nahiv ilmi ortaya çıkarken, onu tecvit ve sarf ilimleri takip etmiş ve daha sonra da belağat ilmi ortaya çıkmıştır. Ancak belağat ilmi yoruma dayalı bir bilgi sistemi olduğu için, tekâmüle ermesi uzun zaman almıştır. Hatta onunla ilgili bazı prensipler hicri altıncı yüzyıla doğru ortaya çıkmıştır. Bizce belağat ilmine ait olup, hala keşfedilmemiş bir kısım belağat temel teknikler de söz konusu olabilmektedir.

Bütün dillerde olduğu gibi Arap dilinde de aslolan kelimedir. Diğer disiplinler onun kaide yönünü oluşturmaktadır. Ses ve harf açısından kelime yeterli hale gelmiş ise onun farklı bir konuma sahip olabilmesi bakımından bir kelime grubu içinde yer alması gerekmektedir. Bu da nahiv ve belağat ilmini temsil etmektedir. Şu halde söz konusu ilimlerinin ortaya çıkışı, yukarıda geçtiği düzen içerisinde gün yüzüne çıkmıştır. Böylece kelimenin ses süreci (ses bilimi), harf yapısında meydana gelen olaylar (sarf ilmi), grup içinde kelimenin anlamsal görevi (nahiv ilmi) ve anlamların yer değişimiyle ortaya çıkan, kelimenin değişime uğraması (belağat ilmi) şeklindedir. Ancak söz konusu bilimlerin tarihi sürecine dikkat edildiğinde bu bilimler sırasıyla belağat, sarf, ses ve nahiv ilimleri şeklinde ortaya çıkmışlardır.

Dillerini Gelişimi ve Asıl Gayesi

İnsan sesi hakkında çok farklı görüşler serdedilmiştir. Bazılarına göre insan ilk olarak meramını işaretlerle ifade etmekteydi. Bu süreç tekâmüle erdikten sonra sesleri kullanmaya başlamıştır². Bazılarına göre de aslında insan sessiz bir varlıktı. Allah (c.c.) ona vahiyle sesi kullanmayı öğretmiştir. Diğer bir kısım araştırmacılar ise insanın tarihsel bir varlık olduğunu, kendisine verilen donanımlarla her gün yeni manalardan ötürü yeni kelimeler icat eden ve gelişmeye açık bir varlıktır şeklinde değerlendirmişlerdir³. Ancak yukarıda zikre değer bulunan bu görüşler bir tarafa; aslında insan canlı varlıklar arasında konuşma özelliğine sahip tek varlık olarak

² Rafi'î, Mustafa Sadık, *Tarihü-Adabi'l-Arab*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût, 1974, c.1, s. 58-59.

³ Rafi'î, Mustafa, *Tarihü-Adab*, c.1, s. 58-59.

görülmektedir. Onun bu özelliği bir patlama sonucu ortaya çıkmış değildir. Bu yeteneksel donanım, fabrikada işlenmeye tabi tutulan bir ham madde gibi dünya devam ettiği müddetçe işlenmesi de devam edecektir. İlk insan kendi ihtiyaçlar bağlamında bazı kelimelerle yetinebilmişse de, her gün yeni ihtiyaçların çoğalmasıyla anlamlar da fazlalaşmış ve onları ifade etmek için yeni kelimeler üretmek mecburiyeti doğmuştur. Bu uygulamayı Hz. Âdem ile ilgili şu ayette açık bir şekilde görebilmekteyiz: “*Derken, Âdem (vahiy yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı.) O da bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz O, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır*”⁴ Yine Hz. İbrahim ile ilgili şu ayette de bu hususun açık bir şekilde dile getirilmektedir: “*Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: “Ben seni insanlara önder yapacağım”*”⁵. Başka bir ayette de Allah (c.c.), mana ve ifade hususunda kendisini şu tabirle ifade etmektedir: “*De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar da ilave etsek (denizlere deniz katsak); Rabbimin sözleri tükenmeden önce denizler tükenirdi”*”⁶. Şu halde insanoğlu var olduğu müddetçe ihtiyaçları doğrultusunda manalara göre kelimeler türetmeye devam edecektir. Şayet bazı kişilerin iddia ettiği gibi diller tevkîfî olsaydı⁷, ilk kelimelerden sonra başka kelimeleri kullanmak mümkün olamazdı.

Anlamla kelimeler arasında çok yakın bir ilişki olduğu söylemek yerinde olacaktır⁸. Bu konuda birçok ihtilaf ortaya çıkmış olsa da, netice itibarıyla sözcükle anlam arasındaki ilişki kaçınılmaz bir sıralamaya ortaya çıkmaktadır. Ancak meydana gelmeleri açısından bakıldığında, genel olarak kelimenin, herkesin anlayabileceği bir şekilde türetilmesi, manalara aracı olması bakımından elzemdir. Trafik işaretleri gibi insanın kendi organlarıyla yaptığı bazı işaretlerle de anlaşma olabilmektedir. Ancak kelimelerle manalar arasındaki ilişki yaygın bir şekilde devam etmektedir. Mamafih manayı ifade eden simge ne olursa olsun; manadan sonra var olabilmektedir. Çünkü asıl olan zihinde oluşan manadır. Daha sonra başkasına bildirmek için işaret ve kelimeleri aracı kullanmaktır. Bundan yola çıkarak mana asıl, onu dışarıya aktaran simge ise tali konumdadır.

Diğer taraftan kelimenin asıl olarak ilk ve tek bir manaya delalet etmesi esastır. Aksi takdirde karışıklık meydana gelebilmektedir. Ancak bir kelimenin birincil ve asıl anlamda kullanılmasının yanında aralarında ilişki olan bazı manalarda kullanılması da mümkündür. Bundan yola çıkarak diyebiliriz ki, bir kelime belli bir zaman dilimi içinde bir anlamı aktarmak için kullanıldıktan sonra bağlantılı yeni bir anlama sahip olsa bile,

⁴ Bakara, 2/37.

⁵ Bakara, 2/124

⁶ Kehf, 18/109.

⁷ Rafi'i, Mustafa, *Tarih-u Adab*, c.1, s. 58-59.

⁸ Erdem, Mehmet, *İçtihat Felsefesinin Filolojik Temelleri*, Şark Dağıtım Kitap ve Kültür Sarayı, Elazığ, 2002, s. 163.

kelimenin ikinci anlamının, birinci anlam yerine kullanılması doğru bir uygulama olmaz. Ayrıca kelimeyle mana arasında böyle bir ilişki meydana geldikten sonra, bu iki olgu arasında fizyolojik, morfolojik, gramer ve retorik bir ilişki ortaya çıkaracağı için birbirlerini korumak zorunda olmaları gerekmektedir. Şu halde Kur'ân'ın nüzulü döneminde manaları ifade eden kelimelerin, daha sonra yüklendikleri anlamların Kur'ân'ı manalandırmalarının geçersiz olacağını söyleyebilmekteyiz. Keza bundan yola çıkarak Peygamber (a.s.v.)'in döneminde kullanılan kelimelerin ondan önce ve o dönemde sahip olabildikleri anlamlarla yorumlanmalarının doğru olacağı kanaatindeyiz. Ancak bu dönemden sonra kelimelerde meydana gelen bazı anlam kaymaları veya mana genişliğinin Kur'ân ve hadis için geçerli olmayacağı şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu manaların korunması ancak kelimenin sesi, hareketi, yapısı ve retorikliğinin muhafaza edilmesiyle mümkün olabilmektedir. Ancak bunun olabilmesi için, yukarıda geçen söz konusu bilimlerin, Peygamber (a.s.v.)'den önce, onun döneminde ve ondan sonra yapılan sıkı çalışmaların yerindeliğini bilerek bu çalışmaların devamıyla mümkün olacaktır. Çünkü o dönemde Araplar doğal harf ve hareket seslerine sahip oldukları gibi, kelime yapısında sadelik, cümle yapısında ise edebi yapıya malik idiler. O halde Kur'ân açısından Arapça ve geldiği dönemdeki yukarıda geçen olguların da aynı manalarla birlikte korunması gerekmektedir. Zira Araplar, söz konusu teknik bilimlerin disiplinize etmelerinin en bariz nedeni, kelimelerin taşıdıkları anlamları korumaktı. Bundan da daha sonra ortaya çıkan ihtilafların giderilmesi için bir nebze de olsa kolaylık sağlanmıştı. Örneğin İslam Hukuku açık bir şekilde filolojik bir alt yapıya sahip olmasının gereğini duymaktadır. Fıkıh uleması arasında çoğu konularda Arapça kelimelerin farklı yorumlamasından ileri geldiği ve bu yorumsal ihtilafın sahabe dönemine kadar uzandığı rivayet edilmektedir. Bu ihtilafın İslam Hukuk tarihinde Zahirî mezhebi olarak bilinen ekolünü temelini oluşturduğu bilinmektedir⁹. Şu halde dolaylı yoldan İslam dinine izafe edilen bütün ilimlerin, Arapçaya sıkı bir ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

Böylece Kur'ân'daki kelimelerinin sesi, hareketi, kelime yapısı ve cümle yapısının korunması hususunda, tecvidin o dönemdeki ses yapısını, nahvin o dönemdeki hareket yapısını, sarfın o dönemdeki kelimenin harf yapısını ve belâğatın da o dönemdeki cümlelerin edebi yapısını koruduğu anlaşılmaktadır.

Arapçanın Korunmaya Alınma Sebepleri

Sonradan meydana gelen tüm konularda olduğu gibi Arapçanın da Peygamber (a.s.v.)'in gelişinden sonra bu şekilde korunmaya alınmasının bazı nedenleri olmalıdır. Zira genel bir kaide olarak bilinen “ İhtiyaç

⁹ Erdem, Mehmet, *İçtihat Felsefesi*, s. 192-193.

yeniliklerin anasıdır” deyimi burada da geçerliliğini ortaya koymaktadır. Nitekim hicri birinci asırda Arapçaya yönelik bu gibi koruma yöntemleri dini ve milli olmak üzere iki ana guruba ayrılmaktadır:

Dini hassasiyetten ileri gelen koruma nedenleri:

Kur’ân’ın doğru bir şekilde okunarak lafızlarını vahiyde geldiği şekilde korunması,

İçerdiği anlam ve ilkelerin Allah (c.c.)’a nisbet edildikleri için korunması,

İslam’a girmek için dışarıdan gelen insanların dillerinin Kur’ân’a karışmaması,

Kur’ân’ın gelişinden sonra bir araya gelen insanların yeni bir medeniyet kurup, gelişme kayıtlı ederek değişikliğin Kur’ân’ın kendisine sıçramaması,

Milli hassasiyetten ileri gelen koruma nedenleri:

Arapların, İslamiyet’ten önce de olduğu gibi şiir ve nesir olarak ortaya koydukları eserlerle dillerine olağanüstü değer vermek,

Acemlerin, aralarına girmesiyle gözlerinin önünde dillerinin eriyeceğini tanıklık etmelerinden dolayı korunması için bazı kurallar ortaya koymak,

İslamiyet’ten yaklaşık iki asır önce gelişmeyle kendisinden bahsettiren Arapçanın, İslamiyet’tin ilk günlerinde bir duraksamaya girmiş olmasından dolayı yeniden sahip çıkıp, kazanılan gelişmelerin korunması,

Atalarının eseri olarak bilinen sözlü divanlarının korunmaya alınması,

Bütün bunlar, Arap dilinin gelişme nedenleri olarak görülmekte ve bu durum, İslam dinine giren herkes için önemle karşılandığı izlenmektedir. Çünkü ilk simgeler Arap olanlar tarafından ortaya çıkmış olsa da, daha sonra bu konuda acem olarak bilinen Müslümanların da büyük katkısı olmuştur. Hatta bilindiği üzere söz konusu teknik ilimleri bir arada tek eser şeklinde yazan kişi fars asıllı Sîbevêyh’dir.

Arapçada Kelimenin Etimolojik Özellikleri

Hangi dilde olursa olsun kelimenin değişik seslerden meydana gelmesi normal karşılanmaktadır. Arap dilinde bu sesler belli bazı ölçüler çerçevesinde meydana gelmiş ve harf olarak kavramlaşmıştır. Şu halde seslerin çıkartılmasının asıl amacı, bizatihi onların kendileri değildir. Burada önemli olan seslerin bir araya getirilerek delalet ettiği anlamın doğru bir şekilde ifade edilmesidir. Nitekim zuhur etmeyi bekleyen bu anlamı ifade etmek için, seslerin yanı sıra bazen işaretlerin de kullanıldığı görülmektedir. Ancak seslerden oluşan kelimeleri göz önünde bulundurduğumuzda, herhangi bir zaruret bulunmadığında işaretlerin kullanılmasına gerek kalmadığını görülmektedir. Zira işaretlerin sağır ve dilsizler için yoğun bir şekilde kullanıldığı, bazen de kişilerin kendi aralarında gizledikleri

konularda başvurdukları bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, insanlar arasında ilişki kurma aracı olarak kabul edilse bile, onun bütün anlamlar için kullanılması mümkün olmadığı da bilinen bir gerçektir. Bundan yola çıkarak kişinin dağarcığında yer alan anlamların ses aracılığıyla ifade edilmesi kaçınılmazdır. Kaldı ki işaret yoluyla ihtiyaçları giderme yöntemlerinin çok kısır kalacağı herkesçe bilinmektedir. Çünkü işaretlerin sınırlı olmasından dolayı istenilen manaların tam olarak onunla ifade edilmesi zor görülmektedir. Diğer taraftan manaların çokluğu ve onlara göre ses kaynaklı simgelerin oluşması, söz konusu seslerle manalar arasında bir bağ oluşturmaktadır. Ancak kelimeler ne kadar fazla olsa da, insanlar gelişmelerden ileri gelen ve her gün yeniden doğan manaları karşılamak için, bir tek kelimenin mana bakımından iki şekilde kullanılacağını mümkün görmüşlerdir. Birinci şekil kelimenin ilk anlamıyla gelmesi, ikincisi ise mecazi bir şekilde kullanılmasıdır. Bu da kelimelerle manalar arasındaki orantının çok farklı bir durumda olduğunu göstermektedir.

Durum ne olursa olsun kelimelerin, manalar doğrultusunda ortaya çıktığı ve bu olguların ihtiyaç halinde her zaman yeniden meydana çıkabileceği açıktır. Bu da kelimelerin manaları barındıran kalıp görevi yapan bazı unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle onların arasında oluşabilen ilişkinin uygun olması gerektiğini düşünmekteyiz. Diğer taraftan ses ve kelimeler mana için bir kayıt ve koruma görevini yapmaktadır. Çünkü herhangi bir manaya karşı ortaya konulan ses dizisi, söz konusu anlama doğrudan ilişki içerisine girmiş demektir. Bu da ilk ortaya çıkış tarihinden başlayarak gelişmektedir. Ondan sonra söz konusu kelimenin başka bir anlamda kullanılması mecaz olarak değerlendirilmektedir. Bundan dolayı kelimeyle mana arasında kurulan ilişki köklü olup, rahatlıkla ortadan kalkmayacaktır. Ayrıca bu konudaki ilişkiler için, araştırmacılar kelime ve kavramların tahliline başladıklarında manayla lafız arasında yaşanan ilk münasebeti irdelemeye çalışmaktadırlar. Bütün bunları göz önünde bulundurarak Kur'ân'ı Arap diliyle ilişkilendirdiğimizde, Peygamber (a.s.v.)'den sonra bazı disiplinlerle onun korunma altına alındığı anlaşılmaktadır. Çünkü yoğun bir şekilde Müslümanlarla iç içe olan yabancıların Arapça kelimelerin sesi, yapısı ve harekesiyle anlamların bozulmasına sebebiyet verdiler. Bu da vahyi ve onun uygulaması olan hadisi tahrif tehlikesiyle karşı karşıya getirmişti. Dolayısıyla bu durum ciddiye alınıp, üst düzeyde müdahale edilerek tedbir alınmaya başlandı. Alınan bu tedbirlerden anlaşılan, o dönemdeki lafızların, manalarıyla korunması gerekliliğidir.

Arap dili tarihine bakıldığında, daha önce söylediğimiz gibi bu disiplinlerin temeli Peygamber (a.s.v.)'in vefatından hemen sonra atılmıştır. Çünkü o güne kadar Peygamber (a.s.v.), gelen vahyi açıklıyor ve uyguluyordu. Bu konuda sahabeye herhangi bir görev düşmüyordu. Şayet vahiyle ilgili bir kelimedede anlam sıkıntısı olursa onu da peygamber gideriyordu. Ancak Peygamber (a.s.v.)'in vefatından sonra Arap

olmayanların İslamiyet'e girmesiyle kelimelerin telaffuzu, hareketleri ve anlamlandırılmasında ciddi bazı sıkıntılar doğurmuştu. Kanaatimizce böyle bir sıkıntı Peygamber (a.s.v.)'in döneminde yaşansaydı, yine de çözüm bundan başkası değildi. Dolayısıyla sıkıntının başlangıcıyla birlikte, dönemin sorumlu şahısları şimdilerde bazı bölgelerin sit alanı ilan edildiği gibi genelde Arap dilini, özeldede Kur'ân'ı koruma altına almışlardır¹⁰.

Bunları şu şekilde bir şemayla gösterebiliriz:

Ses Bilimi (Tecvit) (Sarf)	Kelime Yapısı Bilimi
Kelime ve Manası	
Cümle içinde yüklendiği anlam (Nahiv) Anlamı (Belağat)	Mananın Değişimle Gelen

Hicri Birinci Asırda Arap Dilinin Korunma Bilimleri

Ses Bilimi (Tecvit)

Ses bilimi, bütün dillerin en temel unsuru olarak kabul edilen bir bilim dalıdır. Bununla birlikte tarihi olarak sesin, insani ihtiyaçlarda yoğun ve düzenli olarak kullanıldığını insanlara ait maddi verilerden tesbit etmenin zor olduğu söylenebilir. Genel itibarla sesin, insanların yaşamına vahiy sürecinin başlamasıyla girdiği iddia edilse de, bu iddiayı gün yüzüne çıkaran arkeolojik verilerle teyit etmek mümkün değildir. Fakat şu da bir gerçektir ki, Sümerlere ait olduğu bilinen ve milattan önce dört bin yılına kadar uzanan bazı arkeolojik verilerden elde edilen bilgilere göre, sesin insanların ihtiyaçlarında kullanılması, günümüzden başlayarak altı bin yıl öncesine kadar, yani tarihin derinliklerine kadar gitmektedir¹¹. Bu da ses gerçeğinin ilk insanlardan itibaren ortaya çıkmış olduğu, maddi ve manevi gelişmelerle birlikte ilerleme kayıttığına delalet etmektedir¹².

Arapçadaki seslerin kelime olarak şekillenmesi, Samî dil grubu kurallarına uygun bir tarzda yorumlanmaktadır. Şu halde Samî dil bölümü Arapçanın bir üst kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Arapçanın, kendisine has kelime yapısı ve kaideleri ortaya koyması, çok önceden diğer Sami dillerden ayrıldığına işarettir. Bu konuda Cahiliye döneminin Arapçasında ortaya konan edebî eserler açık olarak bu iddiamızı destekler niteliktedir. Şu halde Arapça, kendine ait harf seslerini tamamladıktan sonra vahiyle tanışmış olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰ el-Münteda'l-İslamî, *Mecceletü'l-Beyân*, Sayı: 238, c. 60, s.14.

¹¹ Hanûn, Nail, *Hakikatu's-Sümeriyyin ve'd-Dirasatün Uhrâ Fi-İlmi'l-Âsar ve'n-Nususi'l-Mismariyeti*, Dımeşk, 2007, s. 20.

¹² Mahmud, Abdullah Rabi' ve Arkadaşları, *İlmu's-Savtiyât, Mektebe't-Tâlibi'l-Câmia*, Mekke, 1988, s. 59-60; Berkâvî, Abdülfettah, *Mukaddimetün fi-Eavati'l-Luğeti'l-Arabiye*, Müessesetü'r-Risale, Kahire, 1991, s. 7-8.

Arapçanın semantiği ve kelime yapısı arasındaki ilişkinin bu dönemde tamamlandığı da söz konusu olabilir. Bu itibarla anlamla kelimenin arasındaki ilişki yapısal olarak beraber başlamış ve tekâmülü de aynı zaman zarfında olmuştur. Ancak mananın asıl olup, kelimenin de onu fizik âlemine taşıyan bir araç olarak gözükmese, kelimenin manadan sonra meydana geldiğini göstermektedir. Dolayısıyla kelimenin yapısı, mananın yapısına bağlı olup, buna göre yapısal bir biçime tabi tutulduğu düşünülebilir. Bundan dolayıdır ki, bazı âlimler kelimelerin sesleriyle manaları arasında sıkı bir ilişki olduğunu söylemişlerdir¹³. Ancak bu iddia, Arapçadaki bazı kelimeler hakkında geçerli olsa da, bazı kelimeleri buna tabi tutmanın yerinde olmayacağını düşünmekteyiz. Çünkü bu ilişkiye sahip kelime türü olarak daha fazla muza'af olan rubai mücerred fiilleri ve isimlerinde görmek mümkündür. Örneğin; زلزل fiil kelime olarak herhangi bir şeyin titremesinde kullanılmakla birlikte ses yapısında da bir titreme olduğu görülmektedir. Bu gibi fiillerden türeyen müştak isimler de aynı niteliklere sahip olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla زلزل fiilinden türeyen مزلز ism-i fâil ve مزلز ism-i mefûl kalıpları, fiillerindeki anlamı vermektedirler. O halde kelimenin hem isim ve hem de fiil kısımları aynı temel anlama sahiptirler.

Tarihte ses bilimi şeklinde bir bilim dalı geçmese de, yukarıda da söylediğimiz gibi vahiy sürecinde Peygamber (a.s.v.)'in bazı durumlarda uyarılmasıyla bu bilimin temeli atılmıştır. Zira Peygamber (a.s.v.), vahyin gelişi esnasında onu hafızasına almak ve Cebrail'in sesini taklit etmek için çok aceleci davranırdı. Bunun üzerine Allah (c.c.) Peygamber(a.s.v.)'i şöyle uyarıyordu: *“(Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O hâlde biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onu açıklamak da bize aittir.”* Yukarıda geçen bu ayetlerde Peygamber (a.s.v.)'in, vahyi hafızasına alabilmesi için acele ettiği ve bu nedenle onun Kur'ân okuyuşunun daha iyi olmasını istendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla uyarılarak okunuşla anlam arasında bir ilişki kurarak okuması istendiği görülmektedir. Ayrıca bu olay Peygamber (a.s.v.)'in, Kur'ân okunuşunu Cebrail'den işitme yoluyla elde ettiğine de delalet etmektedir. Bundan yola çıkarak harflerin sesleri de vahiyle birlikte tesbit edildiği söylenebilir. Çünkü ayette Kur'ân okunuşuna uyulması istenilmektedir. Diğer bir gerçek de Peygamber (a.s.v.), okunan kelimelerin anlamını düşünerek okumaya çalışmıştır ki, böylece ayette geçen kelimelerin anlamlarının açıklanmasının da Allah (c.c.)'a ait ifade edilmektedir.

Konuyla ilgili başka bir hadise de şöyle aktarılmaktadır: Peygamber (a.s.v.), bir kişinin Kur'ân okuduğunu ve okuduklarında lahn/yanlış yaptığını görmüş ve sahabenin bir kısmına: *“Onu alıp bu konuda bazı bilgileri*

¹³ İbn Cinnî, Osman, *el-Hasais* (thk., Abdülhamid Hindavî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2002, c.1, s. 505-506; Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir, *el-Muzhir fi-Ulûmi'l-Luğeti ve Envâ'ihâ* (thk., Muhammed Abdurrahim), Dâru'l-Fikir, Beyrût, 2005, s. 58-59.

öğretin” demiştir¹⁴. Nitekim Kur’ân’da geçen kelimelerinin delalet ettiği ilk anlamın korunması için böyle bir gereksinimin kaçınılmaz olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan daha önce inen Tevrat, Zebur ve İncil’in nasıl bir tahrifle karşı karşıya kaldığı bizzat Kur’ân tarafından açıklanmıştır. Ayrıca o dönemdeki Yahudi ve Hıristiyanların davranışları da sahabenin gözlerini korkutmuştu. Bu konuda sahabe ilk etapta koruma amaçlı kullandıkları bilgilerin daha sonra nasıl bir hal alacağını ve kaç ayrı ilme ayrılacağını bilmeseler de, bu yolda adım atmalarıyla yeni bir çığır açıp, Müslümanların dikkatini bu yöne çekmişlerdir. İlk olarak ses ilmini andıran bazı adımlar atılmış olsa da, daha sonra yeni bir dal olan tecvit ile Kur’ân’da Hz. Muhammed’le birlikte okunarak gelen seslerin korunmasına gitmişlerdir. Bununla da; öncelikle kullanılan harfin sesini, ondan sonra kelimenin sesini dolayısıyla kelimenin delalet ettiği manayı korumak için bir tedbir amaçlanmıştır¹⁵. Nitekim bu tedbir sıralamasını aşağıda gelen şu tabloyla şekillendirebiliriz:

Harf sesi	Kelime sesi =	Kelimenin Manası
+		

Birinci tedbir olarak görülen bu şema, Peygamber (a.s.v.) zamanından itibaren yapılan Kur’ân okuma telkinleriyle korunmaya alınmıştır. Bu devre, peygamber (a.s.v.)’in vefatından itibaren Hz. Ömer’in dönemine kadarki bir süreci kapsamaktadır.

2- Sarf İlmi/Morfoloji

Diğer ilimlerde olduğu gibi sarfin temelini de cahiliye ait şiir ve nesirlerde görmek mümkündür. Fakat kelimenin bu yapısal süreci, İslam dinin, gayr-i Arap unsurlara yayılmasıyla daha bariz bir hal almıştır. Çünkü doğal olarak onlar, kendi dillerindeki kelimelerle Arapçadaki kelimeleri bir araya getirerek kıyas yoluyla telaffuz etmeye çalışmışlardır. Bu da ister istemez kelimenin okunuşunda bazı sıkıntılar meydana getirmiştir. Hz. Ömer döneminde bu gibi değişikliklerin meydana gelmesi üzerine sahabe tedbir almaya yönelmiştir. Nitekim sarf ilminin varlığına delalet edebilecek olaylardan şöyle bir hadise aktarılmaktadır: Hicri birinci ve ikinci asırlarda yaşayan Ebu Amr b. Âla, Şair el-Murraş el-Asğer’inin kendine ait şu şiiri okuduğunu görünce;

لايعدّم علي الغي لانما¹⁶ (*** ومن يثو ومن يلق خيرا يحمّد الناس أمره

¹⁴ Nisabûri, Muhammed b. Abdullah el-Hakim, *el-Mustedrek ala'l-Sahihayn* (thk., Mustafa Abdulkafir Âta), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrût, 1990, c. 2, s. 477; el-Abî, Ebu Sa'd Mansûr Hüseyin, *Nesru'd-Durri* (Halid Abdûlgani Mahfuz), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrût, 2004, c.5, s. 176;

¹⁵ Suyûtî, *el-Muzhir*, s. 60-61.

¹⁶ en-Nemmas, Mustafa Ahmed, *ez-Zilal fi-Tasrihi'l-Efal*, Matbaatu'l-Huseyn el-İslamiyye, Kahire, 1988, s.4-5.

“Kim, bir hayra ulaşırsa, insanlar onun bu durumunu överler.

Kim de doğru yoldan saparsa, eleştiren kişiyi kayıp etmeyecektir”

Ona: “Seni düzeltmiş mi yoksa terk mi? etmiştir” diye sormuştur. “O da beni düzeltmiş diye cevap verince, o *بِعَمْرٍ* kelimesindeki son harfin esreyle okunmasını söylemiştir.” Bu ilmi diyaloga dikkat edildiğinde, Ebu Amr, ona önce kelimedeki kastının ne olduğunu sormuştur. Cevabı alınca da ona kelimenin son harfinin esreli okunması gerektiğini söylemiştir. Bunun da sarf ilminin mîzan kaideleri doğrultusundan yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁷. Diğer bir lahn/yanlış da “عَصَاتِي” kelimesinde; (ي) ’dan önce gelen (ت) harfidir. Kur’ân’da geçtiği üzere bu kelimeye (ت)’nin bitişmemesi gerekirdi¹⁸. Zira Kur’ân, Hz. Musa’nın kisasından bahsederken şöyle geçmektedir: “...هي عصاي أتوكؤ عليها... ”¹⁹ aynı şekilde bir kelime olup (ت) sız geldiği görülmektedir. Ayrıca bizce belağat ilmiyle ilgili olarak aşağıda gelecek olan bazı beyitlerin sarf ilmine bir nevi temel teşkil ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Çünkü bu konuda hakem rolünü üstlenen Nabiğa, övgü konumunda olan bir makamda ‘cem’u kille’ olan *الجَفَنَاتُ* kelimesinin yerine ‘cem’u kesre’ olan *جَفَان* kalıbını getirmenin daha uygun olacağını dile getirmektedir²⁰. Söz konusu bu kalıbın Cahiliye döneminde ‘cem’u kille’ olarak bilinmesinden dolayı böyle bir yoruma gidilmiştir. Sîbevî ve onun ekolüne bağlı olanlar, bu kalıbın ‘cem’u kesre’ olduğunu söylemişlerdir²¹. Nitekim bunun da sarfın bir babını oluşturduğu bilinmektedir. Şu halde onlara göre de Hassan’a yapılan eleştiri yerinde değildir. Mamafih bu kavramaların cahiliye döneminde kullanılarak aralarındaki farkın bilinmesi, sarf ilminin ilk temelini o günlerde atıldığına delalet etmektedir.

Yukarıda geçen nedenler göz önünde bulundurulduğunda, o dönemde böyle açık bir şekilde lahn/yanlış yapılması onları tedbir almaya sevk etmiştir. Böylece bu dönemin sona ermesiyle Arap dilindeki kelimelerin sesi, yapısı ve anlamlarının korunmaya alınmış olduğunu düşüncesindeyiz. Nitekim söz konusu korunmadan sonra konuyla ilgili ilk eserler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bundan dolayı kelimelerin içindeki gelişmelerin nasıl şekilleneceği de ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda kelimelerdeki iştikak(türeme) olayı da bir düzen içerisine girdiği anlaşılmaktadır.

Rivayetlere göre sarf ilmini ilk ortaya çıkartan Ebu Müslim Mu’az el-Hera’ olmasına rağmen, konuda ilk eser yazan kişi, Ebu Osman el-

¹⁷ en-Nemmas, *ez-Zilal*, s.4-5.

¹⁸ Ebu Hafs, Ömer b. Ali b.Adil el-Hanbelî, *el-Lubab fi-Ulûmi’l-Kitab*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiye, Beyrût, 1998, c.2, s.107; Ebu’l-Huseyn, Burhanuddin İbrahim b. Amr el-Bika’î, *Nazmu’d-Durer fi-Teasubi’l-Ayati ve’s-Suver* (thk., Abdurrezzak Ğalib), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiye, Beyrût, 1995, c.3, s. 268; Cahiz, Ebu Osman b. Amr b. Bahr, *el-Beyan ve’t-Tebyin*, Dâru Sa’b, Beyrût, 1968, s.323.

¹⁹ Taha, 20/18.

²⁰ Dayf, Şevki, *el-Belağetu Tatavvurun ve Tarihün*, Dâru’l-Maarif, Beyrût, trs., s. 11.

²¹ el-Muberrid, Muhammed b. Yezîd, *el-Kamil fi’l-Luğeti ve’l-Edeb*, Dâru’l-Fikri’l-Arabî, Kahire, 1997, c.2, s. 143.

Mâzinî'dir. Ancak bazı rivayetlere göre sözü edilen Mu'âz, Sîbevîhi'nin çağdaşı olup, onun, fiilin yapısı konusunda bazı çalışmaları olmuştur. Çünkü Sarf konusu Sîbevîhi'nin "el-Kitab" adlı eserinde sarf ile ilgili konuların hemen hemen tamamlandığı görülmektedir²². Dolayısıyla konu hakkında anlatılanların çelişkili olduğu anlaşılmaktadır. Mamafih sarf ilminin Sahabe döneminde başladığı ve Emevî döneminde genişleyerek bir konuma geldiği ve Abbasi döneminin ilk günlerinde de kitap şeklini aldığı anlaşılmaktadır. Nahiv İlmi/Sentak

Nahiv ilminin temelini de sarf ilminin temelini oluşturduğu dönemde atıldığı, konuyla ilgili anlatılagelen bazı hikâyelerden anlaşılmaktadır. Bununla anlatılmak istenen şey, sahabe döneminde Arapların kendilerinde cümle içinde kelimelerin alışagelmış hareke seslerinin yanlış okumaları işitmeleridir. Bundan dolayı söz konusu yanlışların önünü kesmeğe karşı sıkı bazı tedbirler alınmıştır.

Daha önce de söylediğimiz gibi, bu konu Peygamber (a.s.v.)'in döneminde başlamıştır. Konuyla ilgili şöyle bir olay aktarılmaktadır: Hz. Peygamber (a.s.v.), bir insanın konuşurken bazı hareke hatalarını yaptığını görmüş ve "أرشدوا أخاكم / Kardeşinize doğru konuşmayı öğretin" buyurmuştur²³. Bu rivayet, bir cümle içerisindeki kelimelerin irap göstergelerine ve kelimelerin hareketlerine Hz. Peygamber döneminden itibaren önem verilmiş olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili diğer bir rivayet ise, nahiv kaideleriyle ilgili sistematik çalışmaların Hz. Peygamberden sonra başladığını göstermektedir. Şöyle ki, Hz. Ali'nin yanında yapılan bir nahiv hatası üzerine o, Ebu Esvedî ed-Dueli'ye bu konu hakkında bir çalışma yapmasını istemiştir²⁴.

Daha sonra Ebu Esved gramer konularını bunun üzerine bina ederek bir temel oluşturmuştur. Bu konuda başka bir rivayet de Ebu Esved'le kızı bir gece dışarıda otururken, kızı yıldızlara bakıp hayretini dile getirmek isterken; ما أحسن السماء yerine ما أحسن السماء şeklinde yanlış bir tabir kullanmış ve babası anlamla tabir arasında çelişki olduğunu söyleyerek, doğrusunu telkin etmiştir²⁵. Diğer bir rivayette ise, bir ayetin hareketlerinin yanlış okunmasıyla başlamıştır²⁶. Nitekim bütün bunlara dikkat edilirse, Peygamber (a.s.v.)'in dönemine denk gelen zamanlarda Hicaz bölgesinde kelimelerin yapısı ve hareketi belli bir düzen içinde ifade edilmekteydi. Fakat çıkış noktasına bakıldığında şu şıklar üzerine bina edilebilir:

²² İbn Atiye, Ebu Muhammed Abdulhak, *el-Muharreru'l-Veciz fi-Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz* (Abdusselam Abdüşşafi Muhammed), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993, c. 3, s. 8-9.

²³ Nisabûrî, *el-Mustedrek*, c. 2, s. 477; el-Abî, Ebu Sa'd, *Nesru'd-Durri*, c.5, s. 176;

²⁴ Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibbetullah, *Tarih-u Medineti'l-Dımaşk* (thk., Muhibbuddin el-Umerî), *Dâru'l-Fikr*, Beyrût, 1995, c. 25, s. 193; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrût, trs., c. 14, s.76.

²⁵ İbn Kesir, İsmail b.Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Mektebetü'l-Me'arif, Beyrût, trs., c.8, s.312; İbn Halikkan, Şemsuddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyatü'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman* (thk., İhsan Abbas), Dâru Sadır, Beyrût, trs., c.2, s. 537.

²⁶ İbn Atiye *el-Muharrer*, c.3, s. 8.

Yukarıdaki ilk rivayete göre Peygamber (a.s.v.), kendi döneminde bazı insanların hatalı konuşmaları üzerine bunu önemli görmüş ve önlem almıştır. Yine Ebu Esved'in, kızıyla olan diyalogu da bunu düşündürmektedir. Bu iki rivayeti göz önünde bulundurduğumuzda; aslında Arap olmayan bazı kişilerin İslam'a girmeden önce, Arapların içinde de hatalı okumalar yapmışlardır²⁷.

Bir bedevi Arap, bir kişinin Kur'an okuduğunu görmüştür. O, bu ayeti okurken aşağıdaki hareketlerden "resul" kelimesini esreyle okuyup hemen öncesinde geçen "müşrikler" kelimesinin üzerine atfetmiştir. Bunun üzerine söz konusu bedevî onu çekerek Hz. Ömer'in yanına götürüp yaptığı hatayı şikâyet etmiştir. Hz. Ömer de ona Arapçayı öğrenmesini emretmiştir²⁸. *أَنَّ اللَّهَ بَرَىءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ Allah ve Resulü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır*²⁹. Bazı rivayetler göre ise, Ebu Esved ed-Duelî bu olaya şahit olmuş ve konuyu Hz. Ali'ye götürmüştür. O da, Ebu Esved'e öğretmesini istemiştir³⁰.

Burada dikkate değer olan, Hz. Ömer bedevî kişinin ayetin yanlış okunmasıyla anlamın yanlış olduğunu söylemesidir. Çünkü o hemen uyarıda bulunmuş ve "*şayet Allah (c.c.) resulden beri ise ben de beriyim*" diyerek yanlış okuyan kişiyi uyarmıştır. Bütün bunlar Arapçanın o dönemde kendini ikmal ettiğini göstermektedir. Müslümanların bu konuya önem vermeleri, Kur'an'ı koruma hassasiyetlerinden ileri geldiğini düşündürmektedir.

Belağat İlmi /Retorik

Cahiliye döneminin ürünü olarak bilinen şiirlerin yapısında yer alan edebi sanatlar, belağat ilminin temelini, cahiliye döneminden önce atılmış olduğunu göstermektedir. Çünkü cahiliye dönemine dikkat edildiğinde, olgunlaşmış ve kıvamını tamamlamış bir edebi yapıyla kendinden bahsettirmektedir. Bu dönemin en eski şairlerinden olan İmrü'l-Kays ve arkadaşlarının söyledikleri kasideler, beğenildiğinden dolayı Kâbe'nin duvarına asılarak, insanların kalplerinde yer edinmişlerdir. Kur'an onların bu konumuna değişik ayetlerde işaret etmektedir: "*Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin.*"³¹ Başka bir ayette de "*İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri*

²⁷ ez-Zebîdî, Muhammed b.Muhammed Abdurezzak, *Tacü'l-Arûs min-Cevahiri'l-Kamus*, Dâru'l-Hidâye, Beyrût, trs., c.25, s. 460; Nisabürî, *el-Mustedrek*, c. 2, s. 477; el-Âbî, Ebu Sa'd, *Nesru'd-Durri*, c. 5, s. 176; Ridvân, Abdülaziz Ali Salih, *el-Vadih fi'n-Nahvi*, Dâru't-Tiba'ati'l-Muhammediye, Kahire, 1980, c. 1, s.2.

²⁸ ed-Danî, Osman b.Sa'd Ebu Âmir, *el-Muhkem-u fi-Nuketü'i-Mesahif* (thk., İzzet Hasan), Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1407, s. 6; Alüsî, Mahmud Ebu'l-Fadl, *Ruhu'l-Me'ani fi-Tefsi'l-Kur'an'i'l-Azim ve's-Sab'i'l-Mesani*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrût, trs., c.10, s. 47; İbn Aşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve'-Tenvir*, Müessesetü't-Tarih, Beyrût, 2000, c.10, s. 18.

²⁹ Tövbe, 9/3.

³⁰ İbn Aşûr, *et-Tahrir ve'-Tenvir*, c. 6, s. 294.

³¹ Münafikün, 63/4.

senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olandır.”³² Yine Kur’ân, onların zekâ, delil ve mücadelelerini şöyle dile getirmektedir: “Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dillerle incitirler. İşte onlar iman etmediler. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu, Allah’a kolaydır.”³³ Bu ayetlerden Peygamber (a.s.v.) döneminde söz sanatında usta olan bazı insanların var olduğu ve onları etkilemek istediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan bu nitelikte olan kişilerin söyledikleri kasideleri bazen bir, bazen de iki sene edebi bir arıtmaya tabi tuttıkları bilinmektedir³⁴. Keza cahiliye döneminde şairlerin yazdıkları kasidelerin elit kesim tarafından kabul görmesi için panayırlarda hakemler tarafından seçilmesi gerekmektedir. Çoğunlukla bu görevi de Kureyşliler yapmaktaydı³⁵. Dolayısıyla onlardan hakemlik görevi yapan ve konuda elit olan kişiler, Kur’ân’ı ilk işittiklerinde O’nun edebi mükemmelliği karşısında hayret etmişlerdi³⁶.

Belağatın, Cahiliyenin son dönemlerinde Peygamber (a.s.v.)’in gençliğinde şöyle bir yol aldığı rivayet edilmektedir: Ünlü şairlerden olan Nabiğa ez-Zübyani, o bölgede şiirlerinden ötürü kendinden övgüyle bahseden birisiydi. Aynı zaman şiir konusunda hakemlik de yapmaktaydı. Özellikle yeni şiir söyleyen kişiler onun yanına gidip hakemliğine başvurmaktaydılar. Onun beğendiği şair bölgede kısa bir dönemde şöhrete kavuşabilmekteydi. Zübyanî, yanına gelip şiirlerini arzeden şairlerin şiirleri hakkında üzerine dikkat çekici bazı mülahazalarda bulunmaktaydı.

Rivayetlere göre şairlerden Â’sa ile Hassan b. Sabit onun hakemliğine başvurduklarında, şiirleri nedeniyle Â’sa’yı, Hassan’a tercih etmiştir. Aynı zamanda ünlü bayan şaire Hansa’yı da şiirlerinden ötürü diğer bayan şairlere tercih ettiği rivayet edilmektedir. Hassan onun bu kararına kızarak: “ Ben hem senden ve hem de Hansa’dan daha şairim” şeklinde bir serzenişte bulunduğu, Nabiğa, Hassan’a; “hangi şiirinde” diye sormuş, Hassan da ona: “şu beyitleriyle” şeklinde cevap vermiştir:

لَنَا الْجَفَنَاتُ الْغُرُّ يَلْمَعْنَ بِالضُّحَى *** وَأَسْبَافُنَا يَقْطُرْنَ مِنْ نَجْدٍ دَمَا
فَأَكْرَمُ بِنَا خَالًا وَأَكْرَمُ بِنَا ابْنَمَا³⁷ وَلَدْنَا بِنِي الْعَنْقَاءِ وَابْنِي مُحَرَّقٍ ***

Duhâ vaktinde parlayan beyaz taslarımız vardır.

³² Bakara, 2/204.

³³ Ahzab, 33/19.

³⁴ Cahız, *el-Beyan*, c.1, s. 218; Dayf, Şevki, *el-Belağat*, s. 10.

³⁵ el-İsfihanî, Ebu’l-Ferec, *el-Eğani* (thk., Semir Cabir), Dâru’l-Fikr, Beyrût, trs., c.10. s. 206; Dayf, Şevki, *el-Belağat*, s.11-12.

³⁶ en-Nuveyri, Şihabuddin Ahmed b. Abdülvahhab, *Nihayetü’l-Erib fi-Funûni’l-Edeb* (thk., Müfid Kumhiye ve Arkadaşları), Dâru’l-Kitabi’l-İlmiyye, Beyrût, 2004, c.18, 202.

³⁷ İsfihânî, *el-Eğani*, c.9, s. 384; el-Hamevî, Takyüddin Ebu Bekir Ali b. Abdullah, *Hazanetü’l-Edeb* (Usam Şa’îtu), Dâru Mektebeti’l-Hilal, Beyrût, 1987, c.2, s.7; İbn Esir, Diyauddin Nasrullah b.Muhammed, *el-Meselu’s-Sair fi-Edebi’l-Katibi ve’s-Şair* (thk., Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), el-Mektebetü’l-Asriye, Beyrût, 1995, c.2, s. 308-309; Dayf, Şevki, *el-Belağat*, s.11.

*Kılıçlarımız ise, düşman birliklerinden kan akıtıyor.
Biz beni Anka beni Muharrak (kabilelerini) doğurduk.
Dayılığımız ve evlat edinmemiz ne kadar iyi ve ilginçtir.*

Hassan bu beyitleri söyledikten sonra, Nabiğa ona: Övgü makamında ‘cem’u kille’ olan الجفان kelimesi yerine ‘cem’u kesre’ olan الجفان veznini kullanıp, doğurduklarının yerine doğuranlarla gururlanmış olsaydın. يَمَعْنَ yerine بيرقن ve يَقْطُرْنَ yerine يجرين kullansaydın daha büyük bir şair olurdu şeklinde cevap vermiştir³⁸. O dönemde şiirin bu gibi eleştirilere tabi tutulmasından yola çıkarak belağatın birçok konuda kemale erdiği söylenebilir. Zira şiire hâkim olan bir kişinin hakemlik sırasında ortaya koyduğu eleştiri ilkelerinin şimdilerde de geçerliliğini devam ettirdiği görülmektedir.

Sonuç

Özellikle Arap dilinin değişik yönlerini incelemeyi konu edinen; tecvit, nahiv, sarf ve belağat gibi disiplinler, Peygamber (a.s.v.)’den sonra genelde Arapçayı, özelde ise Kur’ân’ı korumak için geliştirilen bazı teknik bilimlerdir.

Bu bilimlerin temeli o dönemlerde atılmış olsa da, sahabeden sonra daha çok, Kur’ân’ı korumak amacıyla geliştirilmiştir. Bu konuda ilk eser Sıbevéyhi’nin, nahiv ilmine dair yazmış olduğu “el-Kitab”dır. Ancak söz konusu kitap nahiv, sarf, tecvit ve belağat ilimlerinin kaide ve kurallarını içermektedir.

İslamiyet’ten dolayı Hicaz bölgesine girip çıkan yabancıların Arapçaya yoğun bir şekilde zarar verdikleri hissedilince, bu dilin korunması için çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler neticesinde ise nahiv, sarf, tecvit ve belağat ilimleri doğmuş ve daha sonra geliştirilerek bu şekilde Kur’ân korunmaya alınmıştır. Dolayısıyla Arapça da kendiliğinden korunmuştur.

Söz konusu ilimlerin meydana çıkışıyla, her ne kadar Kur’ân ayetlerinin esasta manaları korunmak hedeflenmiş ise de, manayla kelime arasında sıkı bir ilişki olduğundan, hem mana hem de kelimenin kendisi muhafaza altına alınmıştır. Çünkü manalar asıl, kelimeler ise tali görev yapmaktadır.

³⁸ İsfhâni, *el-Eğani*, c.9, s. 384; el-Hamevî, *Hazanetü'l-Edeb*, c.2, s.7; Dayf, Şevki, *el-Belağat*, s.11.

KAYNAKÇA

- Kahraman, Hayrettin ve Arkadaşları, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî*, TDV, İstanbul, 2007.
- Âbî, Ebu Sa'd Mansûr Hüseyin, *Nesru'd-Durri* (Halid Abdûlgani Mahfuz), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrût, 2004.
- Alûsî, Mahmud Ebu'l-Fadl, *Ruhu'l-Me'anî fi-Tefsî'l-Kur'ân'i'l-Azim ve's-Sab'i'l-Mesanî*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrût, trs.
- Berkâvî, Abdülfettah, *Mukaddimetün fi-Eavati'l-Luğeti'l-Arabiye*, Müessesetü'r-Risale, Kahire, 1991.
- Câhiz, Ebû Osman b. Amır b. Bahr, *el-Beyan ve't-Tebyin*, Dâru Sa'b, Beyrût, 1968.
- Danî, Osman b.Sa'd Ebu Amır, *el-Muhkem-u fi-Nuketi'i-Mesahif* (thk., İzzet Hasan), Dâru'l-Fikr, Dımişk, 1407.
- Dayf, Şevki, *el-Belağetu Tatavvurun ve Tarihiün*, Dâru'l-Maarif, Beyrût, trs.
- Ebû Hafs, Ömer b. Ali b.Adil el-Hanbelî, *el-Lubab fi-Ulûmi'l-Kitab*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrût, 1998.
- Ebû'l-Hüseyin, Burhanuddin İbrahim el-Bika'î, *Nazmu'd-Durer fi-Teasubi'l-Ayati ve's-Suver* (thk., Abdurrezzak Ğalib), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrût, 1995.
- Ebû'l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibbetullah, *Tarihu Medîneti'l-Dımişk* (thk., Muhibbuddin el-Umerî), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1995.
- Erdem, Mehmet, *İçtihat Felsefesinin Filolojik Temelleri*, Şark Dağıtım Kitap ve Kültür Sarayı, Elazığ, 2002.
- Halidî, Abdullah, *eş-Şâfi fi'l-Luğeti'l-Fârisiyeti ve-Âdâbiha*, Dâru'n-Nehdati'l-Arabî, Beyrût, 2003.
- Hamevî, Takyüddin Ebu Bekir Ali b. Abdullah, *Hazanetü'l-Edeb* (Usam Şa'îtu), Dâru Mektebeti'l-Hilal, Beyrût, 1987.
- Hanûn, Nail, *Hakikatu's-Sümeriyyin ve 'd-Dîrasatün Uhrâ Fi-İlmi'l-Âsar ve'n-Nususi'l-Mismariyeti*, Dımişk, 2007.
- İbn Aşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve'-Tenvir*, Müessesetü't-Tarih, Beyrût, 2000.
- İbn Atiye, Ebu Muhammed Abdulhak, *el-Muharreru'l-Veciz fi-Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz* (Abdusselam Abduşşafî Muhammed), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1993.
- İbn Cinnî, Osman, *el-Hasais* (thk., Abdülhamid Hindavî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2002.
- İbn Esir, Nasrullah b.Muhammed, *el-Meselu's-Sair fi-Edebi'l-Katibi ve's-Şair* (thk., Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), el-Mektebetü'l-Asriye, Beyrût, 1995.

- İbn Halikkan, Şemsuddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyatü'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman* (thk., İhsan Abbas), Dâru Sadır, Beyrût, trs.
- İbn Kesir, İsmail b.Ömer, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Mektebetü'l-Me'arif, Beyrût, trs.
- İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrût, trs.
- İsfihanî, Ebu'l-Ferec, *el-Eğani* (thk., Semir Cabir), Dâru'l-Fikr, Beyrût, trs.
- Mahmud, Abdullah Rabi' ve Arkadaşları, *İlmu's-Savtiyât*, Mektebe't-Tâlibi'l-Câmia, Mekke, 1988.
- Muberrid, Muhammed b. Yezîd, *el-Kamil fi'l-Luğeti ve'l-Edeb*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1997.
- Münteda'l-İslâmî, *Meccetü'l-Beyân*, Sayı: 238.
- Nemmas, Mustafa Ahmed, *ez-Zilal fi-Tasrihi'l-Ef'al*, Matbaatu'l-Huseyn el-İslamiyye, Kahire.
- Nisabûrî, Muhammed b. Abdullah el-Hakim, *el-Mustedrek ala'l-Sahihayn* (thk., Mustafa Abdulkafir Âta), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1990.
- Nuveyri, Şihabuddin Ahmed b. Abdülvahhab, *Nihayetü'l-Erib fi-Funûni'l-Edeb* (thk., Müfid Kumhiye ve Arkadaşları), Dâru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.
- Rafî'î, Mustafa Sadık, *Tarih-u Adabi'l-Arab*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrût, 1974.
- Ridvân, Abdülaziz Ali Salih, *el-Vadih fi'n-Nahvi*, Dâru't-Tiba'ati'l-Muhammediye, Kahire, 1980.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekir, *el-Muzhir fi-Ulûmi'l-Luğeti ve Envâ'ihâ* (thk., Muhammed Abdurrahim), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2005.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Abdurezzak, *Tacü'l-Arûs min-Cevahiri'l-Kamus*, Dâru'l-Hidâye, Beyrût, trs.